

Hanna Górska

Uwagi o działalności konserwatorskiej Sławomira Odrzywolskiego w Oświęcimiu

Ochrona Zabytków 37/1 (144), 50-55

1984

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ulegającą sieciowaniu⁵. Poszczególne gatunki handlowe mogą jednak zachowywać się odmiennie. Wiadomo, że alkalia (zawierają je gatunki otrzymywane w wyniku hydrolizy zasadowej) powodują żółknięcie, a sole chromu sieciowanie⁶. Odporność cieplna polialkoholu winylowego jest dość mała. Żywica ta zaczyna żółknąć podczas ogrzewania w temperaturach wyższych od 80°C i sieciować w temperaturach powyżej 100°C. Reakcje te katalizują związki niektórych metali, np. miedzi, żelaza i chromu. Polialkohol winylowy należy do grupy żywic mało odpornych na działanie mikroorganizmów ze względu na stosunkowo dużą łatwość chłonięcia wody. Substancje używane do jego zmiękczenia (gliceryna, glikole) zmniejszają dodatkowo tę i tak niewielką odporność. Warto tu jednak podkreślić, że również niską odporność mikrobiologiczną wykazuje metyloceluloza, a jeszcze niższą skrobia i żelatyna⁷.

6. Zastosowanie

Polialkohol winylowy stosowany jest w przemyśle papierniczym, tekstylnym, kosmetycznym, w przemyśle tworzyw sztucznych i włókien, w przemyśle opakowań i innych. W konserwacji zabytków używany jest do utrwalania warstw malarskich w ma-

larstwie sztalugowym i ściennym⁸, do uzupełniania ubytków w malowidłach (spoiwo kitów)⁹, do wzmacniania papieru¹⁰ i tkanin¹¹. Jako spoiwo najlepsze są gatunki o małym stopniu hydrolizy, charakteryzujące się dobrą przyczepnością do materiałów hydrofilowych. W wypadku, gdy wymagana jest odporność spoiwa na działanie wody, do polialkoholu winylowego dodaje się formaliny. Stężonych roztworów polialkoholu winylowego, zawierających od kilku do kilkunastu procent gliceryny, używa się do usuwania nawarstwień z rzeźb kamiennych i gipsowych¹², a także, w połączeniu z żywicami jonowymiennymi, do usuwania soli miedzi (zaplamień) z powierzchni marmuru¹³. Innym zastosowaniem polialkoholu winylowego są lakiery służące do izolowania powierzchni przedmiotów przed działaniem rozpuszczalników organicznych. Żywica ta używana jest także jako dodatek do klejów emulsyjnych (np. polioctanowych) oraz jako spoiwo farb drukarskich i akwarel¹⁴. W połączeniu ze zmiękczaciami stosowano polialkohol winylowy jako masę dublażową¹⁵.

dr Jerzy Ciabach
Instytut Zabytkoznawstwa
i Konserwatorstwa
UMK w Toruniu

⁵ Głównym efektem działania promieniowania nadfioletowego jest pękanie łańcuchów z utworzeniem mniejszych cząsteczek (degradacja) — J. Ciabach, *Badania nad przemianami żywic termoplastycznych pod wpływem promieniowania nadfioletowego*, Wyd. UMK w Toruniu, Toruń 1982.

⁶ Mieszanki polialkoholu winylowego z dwuchromianem amonowym wykorzystywane są w serigrafii (metoda szablónów świetlnych).

⁷ H. Rosa, A. Strzelczyk, „Acta Universitatis N. Copernici”, *Zabytkoznawstwo i Konserwatorstwo*, 91, s. 119, 1979.

⁸ W. Kurpiak, *Materiały Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku*, nr 7, 1968, s. 53.

⁹ D. Falvey, *ICOM Committee for Conservation, 6th Triennial Meeting*, Ottawa 1981, 81(2)13.

¹⁰ S.K. Bhowmik, „Bulletin Museum and Picture Gallery”, Baroda, vol. 21, 1969; N.S. Baer, N. Indictor, A. Joel, „Restaurator”, nr 2, 1972, s. 5.

¹¹ R.D. Needham, „Military Collector and Historian”, vol. 22, 1969, s. 103.

¹² E. Schaffer, *ICOM Committee for Conservation*, 78(3)7.

¹³ M.K. Nikitin, O.O. Wasiliewa, T.P. Golubtsova, S.A. Szadrin, *ICOM Committee for Conservation*, 81(10)2.

¹⁴ E. de Witte, op. cit.

¹⁵ W. Sieders, J.W. Uytendogaert, J.E. Lene, „Studies in Conservation”, nr 4, 1956, s. 161.

PROPERTIES AND THE USE OF POLYVINYL ALCOHOL

The article discusses basic properties of PVA such as solubility, miscibility with plasticizers, behaviour during heating and resistance to ageing. Trade names and

producers, examples of major applications and detailed literature on the use of PVA have also been given.

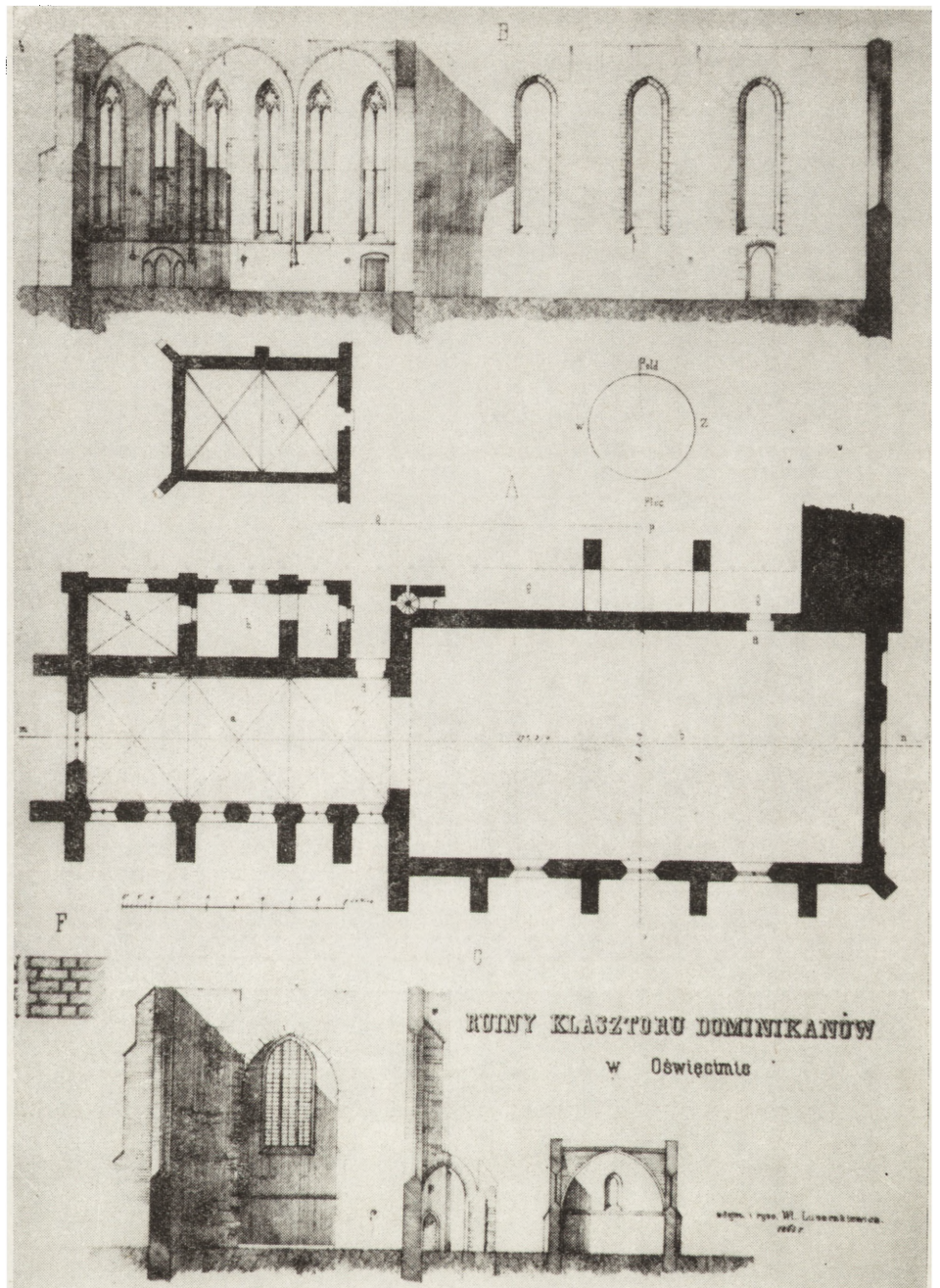
HANNA GÓRSKA

UWAGI O DZIAŁALNOŚCI KONSERWATORSKIEJ SŁAWOMIRA ODRZYWOLSKIEGO W OŚWIĘCIMIU

W związku z wydaną niedawno ceną publikacją T. Chrzanowskiego i M. Kordeckiego pt. *Sztuka Ziemi Krakowskiej*¹ pragnę wyjaśnić pewne nieścisłości dotyczące roli Sławomira Odrzywolskiego w restauracji zespołu poddominikańskiego w Oświęcimiu. Bazując na niedokładnych danych, Autorzy rolę tę ocenili negatywnie, tworząc fałszywy obraz działań kon-

serwatora przy tym obiekcie, co wymaga krótkiej choćby korekty.²

Pisząc na s. 518, iż Odrzywolski „w latach 1899—1906 przeprowadził bardzo nieudaną restaurację poddominikańskiego zespołu w Oświęcimiu”, popełniono przede wszystkim pomyłkę w datowaniu. Działalność konserwatorska Odrzywolskiego w Oświęcimiu roz-

1. Zespół poddominikański w Oświęcimiu w latach sześćdziesiątych XIX w. wg W. Łuszczkiewicza

1. Post-Dominican complex at Auschwitz in the sixties of the 19th century

poczęła się bowiem już w 1894 r., a etap prac, którymi kierował, zakończył się w 1901 r., o czym świadczą materiały archiwalne.³ Lata 1901—1906 — to okres niefortunnej przebudowy zespołu dokonanej przez włoskiego architekta Mario Ceradiniego, któremu inwestor powierzył w 1901 r. wykonanie projektu restauracji po odstąpieniu od częściowo już zrealizowanej koncepcji Odrzywolskiego. Aby odpowiedzieć na pytanie, czy prace konserwatorskie prowadzone przez samego Odrzywolskiego

w latach 1894—1901 określić można jako restaurację „bardzo nieudaną”, należy przedstawić to zagadnienie nieco szerzej.

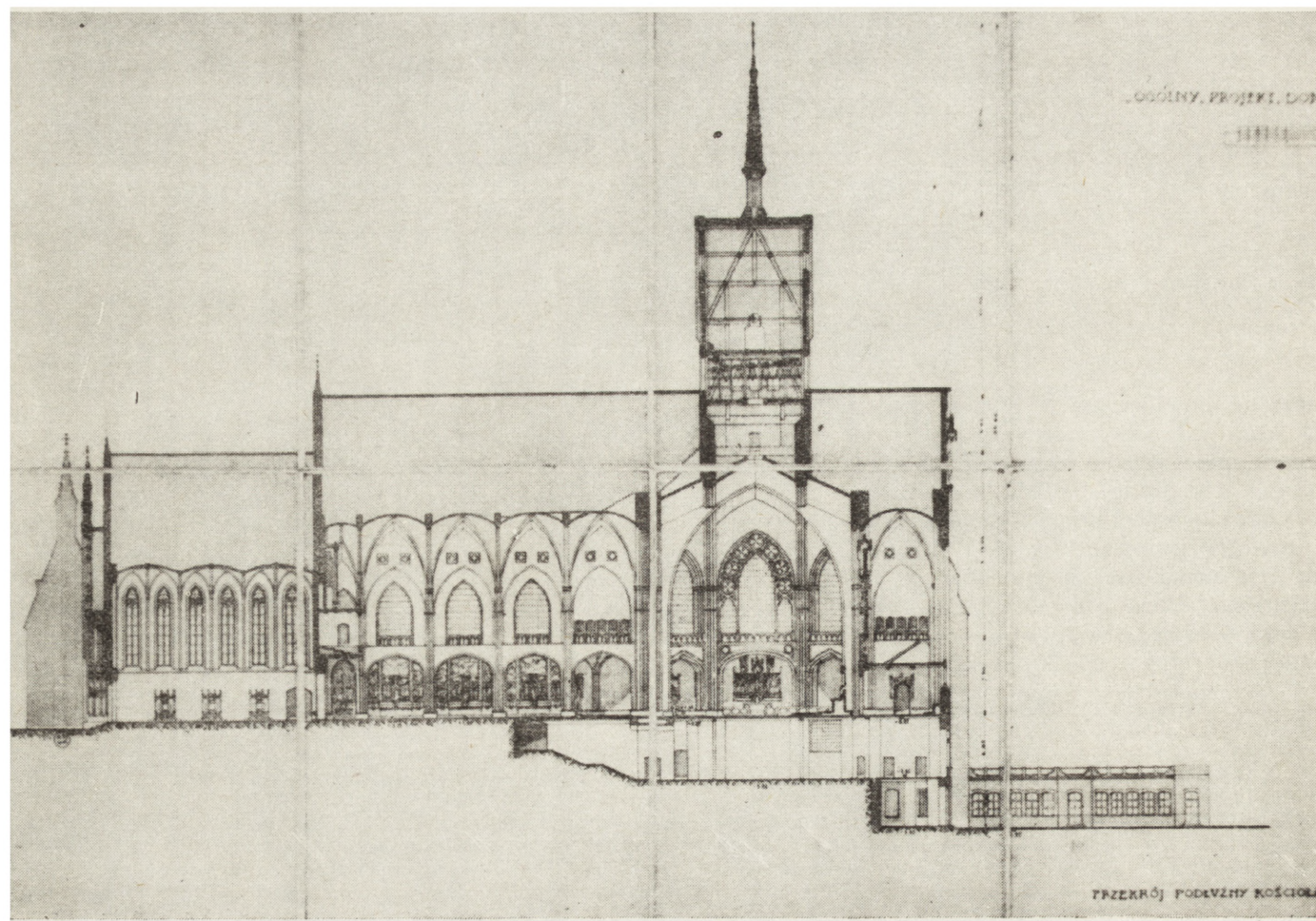
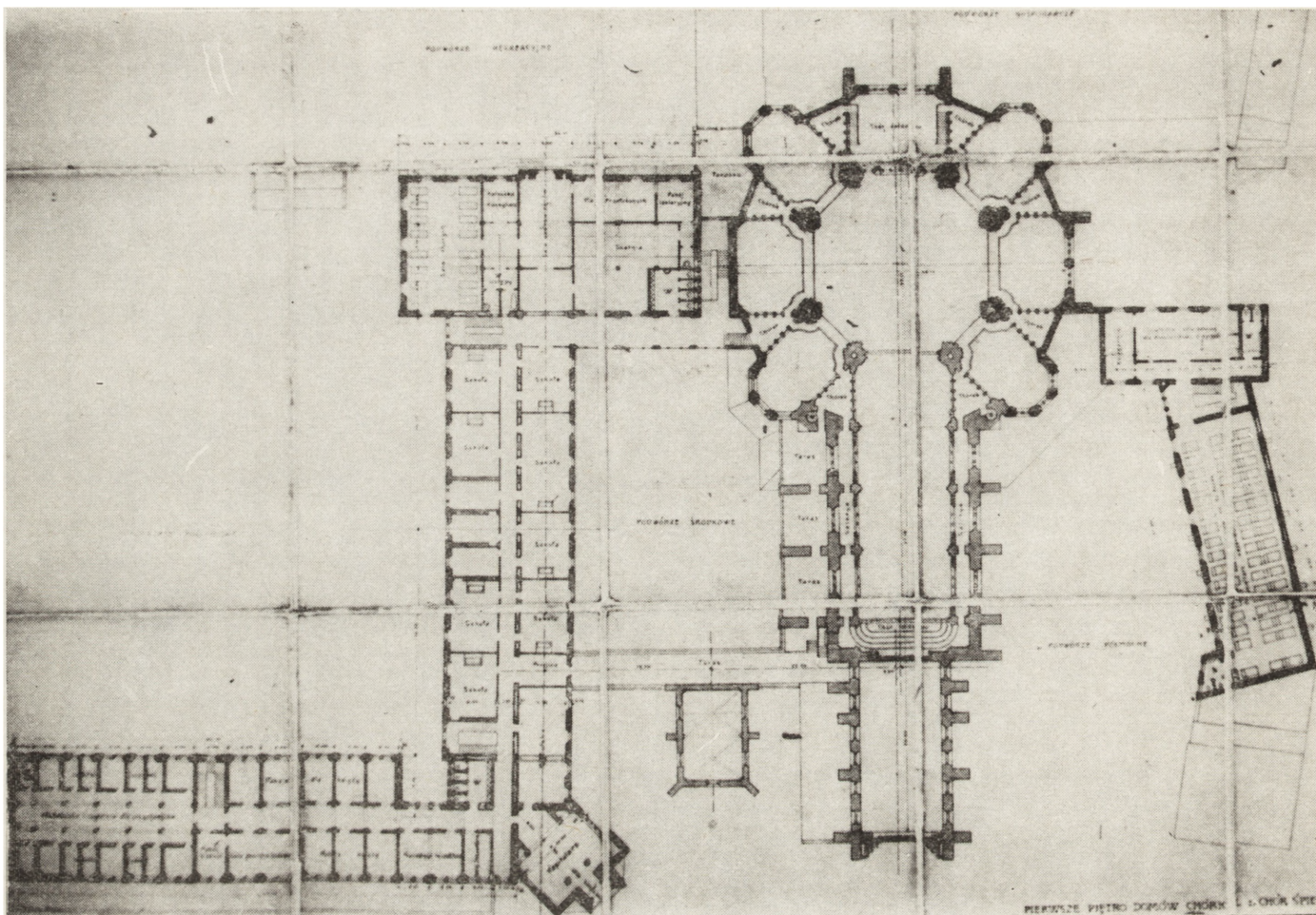
W chwili rozpoczęcia prac konserwatorskich w 1894 r. gotycki kościół poddominikański znajdował się w stanie ruiny — bez dachów i sklepień, których relikty zachowały się tylko w prezbiterium. Pozostałością zabudowań klasztornych była kaplica Św. Jacka (dawny kapitułarz), zamieniona na magazyn. Odrzywolski rozpoczął restaurację zespołu właśnie

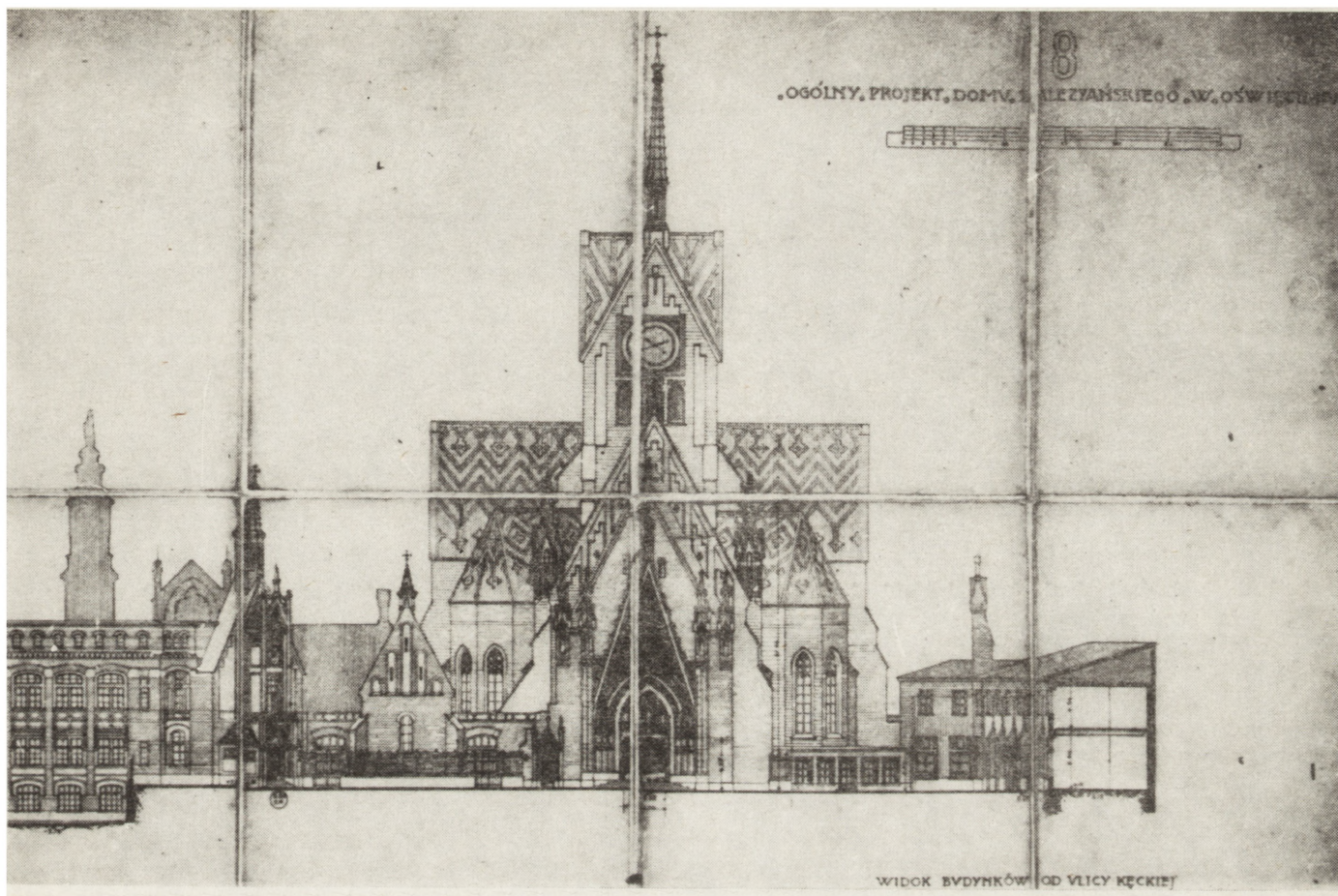
¹ T. Chrzanowski, M. Kornecki, *Sztuka Ziemi Krakowskiej*, Kraków 1982.

² Problematykę restauracji zespołu poddominikańskiego omawiam szerzej w mojej pracy doktorskiej pt. *Naukowe metody restauracji i konserwacji zabytków architektury w działalności Stawomira Odrzywolskiego (1846—1933)*, napisanej w 1983 r. w Instytucie Historii Architektury

Sztuki i Techniki Politechniki Wrocławskiej pod kierunkiem prof. E. Małachowicza.

³ *Liber Memorabilium Ecclesiae Parochialis in Oświęcim*, s. 34, 36 (Archiwum kościoła parafialnego w Oświęcimiu): *Teka Grona Konserwatorów Galicji Zachodniej*, t. 1, Kraków 1900, s. 407.

a | c
b |

2. M. Ceradini, projekt przebudowy zespołu poddominikańskiego w Oświęcimiu, ok. 1901 r. (ze zbiorów archiwalnych Zakładu OO. Salezjanów w Oświęcimiu): a — rzut całości założenia, b — przekrój podłużny kościoła, c — widok zespołu od strony wschodniej

2. M. Ceradini plan for the reconstruction of the Post-Dominican complex at Auschwitz, about 1901: a) view of the whole complex, b) longitudinal section of the church, c) view of the complex from the east

od niej. Jego zamierzeniem było zachowanie istniejącej konstrukcji murów i sklepień oraz uzupełnienie elementami dostosowanymi do charakteru stylowego zabytku. Doprojektowanie takich elementów konieczne było dla stworzenia artystycznie zamkniętej całości i ze względów użytkowych, gdyż postanowiono przywrócić obiektowi funkcję sakralną.

W trakcie prac zastąpiono uszkodzone fragmenty muru nową cegłą, zachowując ten sam watek, pozostałości zaś murów łączących dawniej kaplicę z innymi zabudowaniami przetworzono w dwuskołkowe skarpy, wyraźnie odróżniające się od autentycznych narożnych skarp wschodnich. Nawiązując do charakterystycznych cech grupy gotyckich kościołów małopolskich, do której Odrzywolski zaliczył zespół oświęcimski,⁴ kamienia użyto w czasie restauracji tylko do części konstrukcyjnych i dekoracyjnych. W kompozycji bryły odnaleźć można pewne analogie z kościołem dominikanów w Krakowie, wyrazne zwłaszcza w fasadzie. Prócz szczytów wzbogaconych wnękami o łuku półkolistym nowym elemen-

tem była dobudowana do fasady kruchta zachodnia, a wewnątrz neorenesansowy chór muzyczny. Okna kaplicy zamknięto łukami odcinkowymi, nie wprowadzono też maswerków, pozostawiając ich neutralny charakter w stosunku do cech stylowych budowli.

Do dziś nie został wyjaśniony problem szesnastowiecznej polichromii ściennej ze scenami z życia św. Jacka, która zachowała się we wnętrzu kaplicy do czasu restauracji. Czy została usunięta jeszcze w okresie kierownictwa Odrzywolskiego i czy jej ślady zachowały się pod warstwą tynku — w obecnym stanie badań stwierdzić nie można.

Z wyjątkiem owej kwestii decyzje Odrzywolskiego na tle ówczesnych poglądów konserwatorskich reprezentowały postępowe, naukowe metody działania. Projekt konserwatorski poprzedziła analiza cech stylowych obiektu, na podstawie której architekt nawiązał w uzupełnianych elementach do charakteru architektury regionu Małopolski (cegłano-kamienne tworzywo, szczyty schodowe itp.).

Podobne założenia przyswiecać miały odbudowie ruin kościoła, której projekt przedstawił Odrzywolski na posiedzeniu Grona Konserwatorów Galicji Zachodniej.⁵ Projekt nie zachował się, lecz podstawowe jego założenia — hali trójnawowej — można odtwo-

⁴ *Teka Grona Konserwatorów...*, t. 2, s. 398.

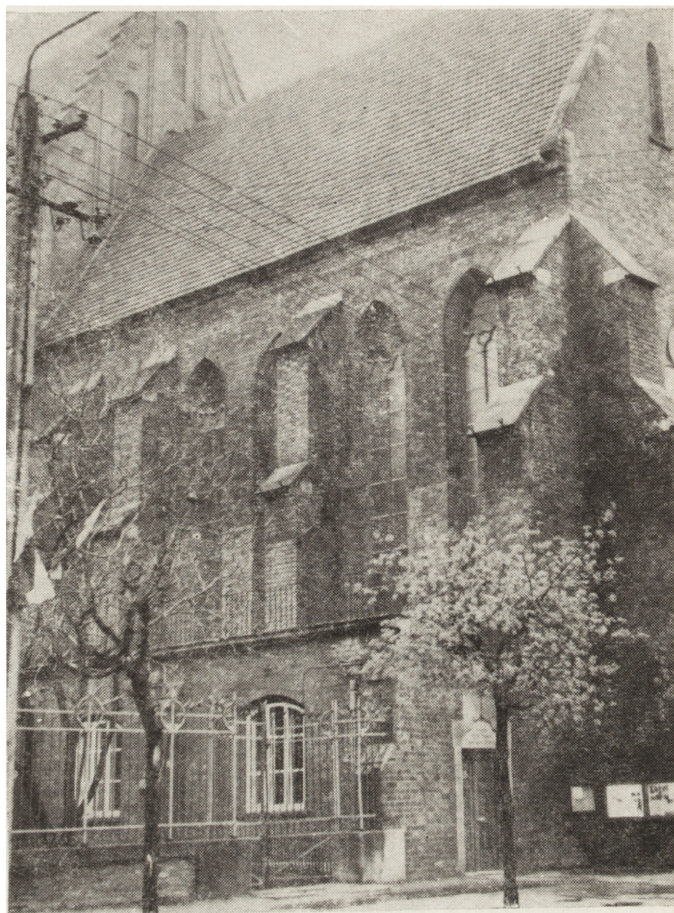
⁵ *Ibidem*, t. 1, s. 461.

rzyć na podstawie materiałów archiwalnych.⁶ Prace rozpoczęto w 1899 r. od prezbiterium, gdzie z wielką dbałością o wierność wobec form autentycznych przywrócono pierwotny kształt okien i na podstawie zachowanych relikwów zrekonstruowano sklepienia i maswerki okienne. W 1900 r. prace te ukończono, przekrywając prezbiterium dachem dwuspadowym. Na tym zakończył się etap poprawnej restauracji obiektu, a także bezpośredni udział Odrzywolskiego w pracach przy zespole oświęcimskim. Po zmianie w zarządzie oświęcimskiego zakładu salezjańskiego odrzucono bowiem jego projekt restauracji korpusu nawowego, forsując koncepcję przebudowy przygotowaną przez Ceradinię. Była to propozycja nie tylko obca tradycjom polskiego gotyku, ale zaprzeczająca elementarnym zasadom restauracji zabytków. Z tego też powodu nie zaakceptował jej Odrzywolski, występujący zgodnie ze swymi uprawnieniami konserwatora okręgowego,⁷ a także inni konserwatorzy galicyjscy.⁸ Ceradini zakładał m.in. wprowadzenie filarów przyściennych dla podtrzymania empor i wyodrębnienia rzędu płytkich kaplic, zmianę kształtu skarp, a także usunięcie wieżyczki dawnego lektorium i nowej kruchty kaplicy Św. Jacka dla wpro-

3. Kaplica Św. Jacka po restauracji S. Odrzywolskiego, stan przed 1901 r. (fot. archiwalna ze zbiorów Archiwum Salezjańskiego Inspektoratu w Krakowie)

3. St Jack's Chapel after restoration by S. Odrzywolski, condition before 1901

4. Prezbiterium kościoła poddominikańskiego w Oświęcimiu, stan obecny (fot. H. Górska)

4. Presbytery of Post-Dominican church at Auschwitz, present condition

wadzenia krytego kruzganka. Największy protest środowiska konserwatorskiego wzbudził projekt kolosalnego oktagonu — podstawy wieży przy dawnej elewacji zachodniej. W piśmie do salezjanów Odrzywolski zalecił, aby projektant włoski zapoznał się z cechami polskiego gotyku z autopsji, równocześnie zaś słał pismo do odpowiednich urzędów, zabiegając o wstrzymanie realizacji projektu.⁹ Mimo protestów całego krakowskiego środowiska konserwatorskiego, popartego przez wiedeńską k.k. Zentralkommission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmäler, projekt Ceradinię został częściowo zrealizowany. Nie powiodła się nawet próba zachowania charakteru poprawnie przez Odrzywolskiego odrestaurowanego prezbiterium — w jego wschodniej ścianie przebito otwór wejściowy, czyniąc z dawnego prezbiterium nawę.

Wszystkie te posunięcia doprowadziły do znacznego zniekształcenia zabytkowego obiektu. Trudno jednak

⁶ Pismo S. Odrzywolskiego do zarządu klasztoru OO. Salezjanów z dn. 5.VI.1902 r. (Archiwum Salezjańskiego Inspektoratu w Krakowie, sygn. A 32).

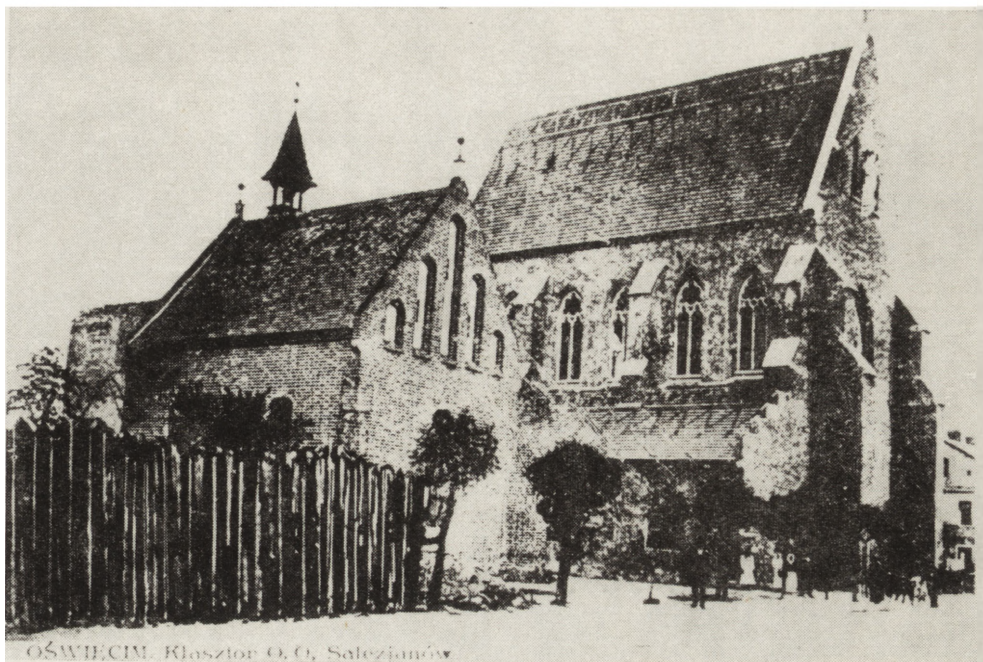
⁷ Odrzywolski pełnił od 1887 r. funkcję konserwatora zabytków sztuki II okręgu Galicji Zachodniej.

⁸ Pismo S. Odrzywolskiego do zarządu klasztoru..., k. 1.

⁹ Teka Grona Konserwatorów..., t. 2, s. 407—408, 415.

5. Zespół poddominikański w Oświęcimiu w 1901 r. (fot. archiwalna ze zbiorów Archiwum Salezjańskiego Inspektoratu w Krakowie)

5. Post-Dominican complex at Auschwitz in 1901

winić za to Odrzywolskiego, który — jak wynika z materiałów archiwalnych — dla ratowania zabytkowych wartości architektury kościoła starał się wykorzystać wszystkie możliwości działania, zarówno w ramach przepisów prawnych, jak na drodze osobistej interwencji oraz polemiki prasowej.¹⁰

Tak więc za ową nieudaną restaurację zespołu oświęcimskiego nie jest odpowiedzialny Odrzywolski, któ-

rego praca konserwatorska charakteryzowała się sumiennością w odtwarzaniu form zabytkowych, wpływającą z dość gruntownej na owe czasy znajomości zabytkowej architektury polskiej, podbudowanej autentycznym zamiłowaniem architekta-historyka. Dzieje odbudowy tego zespołu są natomiast przykładem rozbieżności między intencją konserwatora reprezentującego naukowe metody restauracji zabytków a niezajomością rzeczy i nadmiernymi ambicjami inwestora.

¹⁰ S. Tomkowicz, J. Muczkowski, L. Lepszy F. Kopera, S. Odrzywolski, Z. Hendel, M. Sokółowski, T. Stryjeński i in., *O kościół poddominikański w Oświęcimiu*, „Czas” (krakowski), nr 59, 1906.

dr Hanna Górską
Instytut Historii Architektury,
Sztuki i Techniki
Politechniki Wrocławskiej

NOTES ON THE CONSERVATION ACTIVITIES OF SŁAWOMIR ODRZYWOLSKI AT AUSCHWITZ

A recent publication by T. Chrzanowski and M. Kornecki entitled „Sztuka Ziemi Krakowskiej” (“The Art of Cracow Land”) contained some inaccuracy on the role of Sławomir Odrzywolski, architect, in the reconstruction of the Post-Dominican complex at Auschwitz.

The dates of the initiation and completion of the stage of works supervised by Odrzywolski were 1894—1901 and not 1899—1906 as wrongly stated in the book and because of that he was made responsible for an unfortunate reconstruction of the building carried out in the years of 1901—1906 after the design of Mario Ceradini, an Italian architect.

The stage of works directed in fact by Odrzywolski comprised a restoration of St Jack's Chapel and church's presbytery. It was characterized by an endeavour to base works on scientific methods of operation mani-

fested by preceding the restoration with a stylistic analysis of the monument, examination of the condition and also by a scrupulous reintegration of details. The reconstruction carried out after Ceradini's design, foreign to the traditions of the Polish Gothic, did not pay respect to those right principles. The biggest protest of the then conservators' profession was aroused by a design of an enormous octagon — the base of the tower at a former western elevation which had been demolished to this end, as well as a decision to make an entrance in the eastern wall of the presbytery playing by then a function of the nave.

Odrzywolski declared himself strongly against those changes, both within a framework of legal regulations as well as through press discussions and personal interventions.

Unfortunately — without any results.